

Ez így

Itt van a bölcsesség. A kinek értelme van, számlálja meg a fenevad számát; mert emberi szám: és annak száma hatszázhatvanhat.

(Apokalipszis 13,18)

A történetírás líra.
(Szabó Dezső)

Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy amennyiben valaki ilyen földatra vállalkozik, óhatatlanul is közvetlen elődeivel kénytelen vitába szállni. Valamely kánon kijelölése csakis korábbi kánonok megtagadása után lehetséges.

(Szegedy-Maszák Mihály: *Kánon és (de)konstrukció*¹)

Madárfos vagyunk mind a Sió patakon.
(Mészöly Miklós. Idézi Márkus Béla: *Erőfeszítések, képtelen beszédre*)

Akkor elolvastam, osztá elmondtam neki, hogy miről es szól. Amit elmondok neki, azt helyből megértette, de ami írva vót, azt sehogy se.

(Mészáros Sándor²)

Kevés benne a szerelmes vers³
(Az *Add tovább! 55 mai költő és író* című antológia bevezetőjéből.)

nem fog menni.

Vagy szerteszét szalad, gondoltam, mikor egy zalaegerszegi irodalmi est utáni vidám sörözésnél, számomra is a lehető legváratlanabban azt mondtam Péntek Imrének, hogy Bazsi. Nem megy, hozzá se kezdek. Belefogok, és semmi, mert például miért tudom én azt,⁴ hogy Simon István Bazsiban született!⁵ Már az is, hogy, *ki a csöcs az a⁶ szegény Simon?*⁷ És ki a Péntek,⁸ egyáltalán, mi ez a nyüzsi, ami itt következik? 666 név, pedig *meglepően* válogattam!

Irodalomtörténetet ugyanis, akár „*az utóbbi negyedszázad magyar irodalmáról, az 1970-es évektől⁹ 2005-ig terjedő időszakról*”¹⁰, az írjon/az írhat, aki minimum egyszer így-úgy végigolvasta, és ehhez újra rendszeresen végignyálazza az utolsó negyvenöt évben született szövegeket, az erről a korpuszról készült kritikákat, tanulmányokat, és képben van a kontextust, az előzményeket, meg valamelyest a világirodalmat illetően is. És tudja, mennyire „kevés benne a szerelmes vers”.

Hogy kevés benne a (...) vers.

Aki szeret csapongni és szétforgácsolódni,¹¹ nem ijeszti a káosz,¹² nem rettentí vissza az, hogy tudja, minél többet olvassa, annál többet kell olvasnia, és nem ám csupa finomságot. Nem csak a kánon,¹³ hanem főleg nem csak a kánon! Jól látja, milyen kánonjavaslatok versenyeznek, az értelmezői közösségek, tan székek, folyóirat-szerkesztőségek, formális és informális nyomásgyakorló irodalmi körök, egyes kritikusok, maguk az írók miről és milyen erővel beszélnek. Mit

tanítanak, mit hallgatnak el, takarnak ki, hogyan informálják (félre), mi mindenbe vezetik be, mennyiben vezetik meg az olvasót. Legalább úgy átlátja a helyzetet – függetlenül attól, hogy erről maradt-e vagy „nem maradt semmi feljegyzés” –, ahogy a rézmetsző, aki megrajzolta az 1927-ben Pesten, Fáy Andrásnál tartózkodó „ancien Kazinczy”¹⁴ találkozását az *Aurora* ifjaival és vezérükkel. Irodalomtörténetet az írjon, aki rokonszenves.¹⁵

Aki szorgos. Nem csak Gozsdut és Peteleit olvas, de, ha nem is végig, Sükösd Mihályt és Cseres Tibort. Thurzó Gábort és Ladányi Mihályt. Gozsdut és Peteleit. Barabás Tibortól minimum a *Rákóczi hadnagyt*, legalább egy Passuthot és legalább egy Berkesi/Szilvásit – Mikszáth helyett.

Vörösmarty helyett! Sőt, sőt: Sőtért! Hát az nem én leszek.

Aki tudja azt, hogy Gáli József, és hogy mit jelent együtt DéryTibor-HáyGyula-TardosTibor-ZelkZoltán, olvasta is Zelket, nem csak a *Tilinkót* meg a *Hűség és hála énekét*, mint én. Aki átrágtá magát Nádason és Sütőn, meg a Nádas- és Sütő-monográfiákat. Görömbei András Nagy László- és Bónus Tibor Garaczi László-monográfiáján, mert én nem fogom, maximum megnézem bennük még egyszer a fotókat. Akinek ott sorakoznak a polcán a *Nagyvilág* évfolyamai, minimum az 1982-es,¹⁶ és túl van *Az irodalomtudomány alapjain*¹⁷, a *Bevezetésen a modern irodalomelméletbe*¹⁸ meg a *Testes könyveken*¹⁹. Akinek a Székelyföldről (majdnem) először Lövétei Lázár László és Molnár Vilmos jut eszébe, az erdélyi irodalomról (nem csak) Bodor Ádám, és aki belegondol abba, hogy Veres Péter (-1970) és Szabó Pál (-1970), Marno János és Garaczi László! Hogy nini!, Nagy Gáspár!, mert látja Márkus Béla, Elek Tibor vagy Bertha (nem Bulcsú, hanem) Zoltán reménytelen, paraklétszi/advocatusi erőfeszítéseit, tartandó a tarthatatlant, és noha nem ért velük egyet, sőt szomorúnak találja, őszintétlennek és túlpolitizálnak, mégis díjazza a kítartást. Látja a tartós és újrázó Szilágyi-Domokosozást (csúful be(le) fulladni a valóságba), a népiek Kormos-Istvánozását, az urbánusok Örkényezését-Petritzését, sőt egyet is ért vele: azzal, hogy így kell a kultuszt gyártani!

Ameddig lehet, és ami belefér. A kánon ugyanis erre is szolgál, léteznek védett vadak, környörtelelenül bevédik őket, és végül egyetért vele, tegye, akinek van kedve hozzá – ő mégsem nem teszi! Jól emlékszik, milyen port vert anno Sinkó Ervin regénye és az *Egy regény regénye*, mert jól emlékszik a hetvenes évek eleji *visszamarxhoz*-feelingre: arra leginkább, hogy mennyire nem értett, nem volt hajlandó érteni semmit ebből a *visszából*.²⁰ Aki érti és megérti, anno miért grasszált ávós őrnagy egyenruhában Devecseri Gábor, a jóképű költő és klasszika-filológus, és miért írt annyi jóhából való okos zsidó polgárfiú any-

nyi végtelenül ostoba sztalinista-rákosista szart. Akinek megvan Moldova is valahogy²¹, Karinthy Ferenc is, de Kardos G. György is, és Székely János. Tallér Edina és Brenzovics Mariann.

Aki látta Marly-leRoy-i *Műhely*-találkozón együtt András Sándort, Határ Győzöt, Czigány Lórándot, Szentjóbó Tamást, Perneczky Gézát, Sipos Gyulát Erdély Miklóssal,²² látta Baránszky Lászlót New Yorkban, Karátson Endrét Párizsban, Földényi F. Lászlót Berlinben és (hirtelen azt hitte, hogy Klaus Kinskit, pedig) Kibédi Varga Áront a hollandiai Mikes Kelemen Kör összejövetelén.²³ Tudja, hol van Berlinben a Storkwinkel 12. Tudja, hogy Ilma Rakusa vagy Christina Virágh²⁴ német írók valamilyen (de milyen?) értelemben magyar írók, s hogy Irene Rübberdt²⁵ német író, aki magyarul írottakat tett át az anyanyelvére. Aki az Országos Széchényi Könyvtárban egy szobában dolgozott Lakatos Andrással és Vajda Kornéllal az *Új Könyveknél*, magyarul beszélgetett pár héttel halála előtt az akkor már eléggé mogorva Danilo Kišsel, és megvan neki Beatrice Töttössy *Scrivere Postmoderno in Ungheria* című könyve (*Cultura Letteraria* 1979–1995. Arlem, 1996). Aki el tudja dönteni, hogy Sánta Ferenc kortárs író-e.

Harcos Bálint kortársa-e. Zilahy Lajos (-1974) Zilahy Péteré (1970-)? Hogy kortárs-e Szabó Zoltán és Cs. Szabó László, Jékely (-1982) és Kálnoky (-1985). Lesznai Anna (-66). Tersánszky Józsi Jenő? Tudja, publikált-e verset a Nyugatban Hajnal Anna férje,²⁶ és eldönti, van-e (nincs! Vagyis van. Vagyis nincs. Vagy/is) vidéki irodalom (gondolok itt – de ő gondol-e? – Csorba Győzőre és Bertók Lászlóra, Fodor Andrásra, nem is, inkább Ambrus Lajosra, Tózsér Árpádra, Gion Nándorra vagy Szilágyi Istvánra. Lázár Ervinre).²⁷ Akinek Orbánról nem az (mi?/ki?²⁸) jut eszébe, és Hernádi Gyuláról *Az erőd* (1971), nem pedig a blöddli-tömkeleg meg Jancsó. Jut eszébe Hernádi Miklós (*Otto*, 1982).. Aki hozzáfért annak idején Méray Tibor és Aczél Tamás párizsi *Irodalmi Újságjához* – én alig –, és összevetette – én aligha – említettek sztalinista munkásságával, és Mérayt nem keveri össze Máraival, se Aczél Tamást Aczél Gézával – mint Tar Sándor tette volt az *Alföld* szerkesztőségében.

Fekete Istvánt Fekete Gyulával/Sándorral, Ungvári Tamást Ungváry Rudolfal, Dallos Lászlót Dallos Györggyel, *A zöldköves gyűrű* szerzőjét a *Csilicsala csodái* szerzőjével.²⁹ Laertészt Laertes-szel.³⁰ Tudja, mi a helyzet Szabó Magdával vagy Faludy Györggyel, jóban volt velük, jóban van az ún. színvonalas lektúrral, nem smúzol nekik, de nem is hú-házik, nem gyárt a dologból nagy ügyet. Aki (nem biztos, hogy látta őket, nem biztos, hogy el tudja képzelni, milyen érzés egy Puerto Rico-i lakás teraszán cuba librét iszogatni velük, mindenesetre) olvasta Ferdinandy Mihályt és Ferdinandy Györgyöt. Látta a *Vigiliában* Rónay

Györgyöt – mert én sajnos nem láttam. Láta vagy nem – őket viszont láttam –, legalább elképzeli Juhász Ferencet és Csontos Sándort az *Új Írás* szerkesztőségében, Szepesi Attilát az *Új Tükör*-ben, Keszthelyi Rezsőt és Parancs Jánost a Magvető egyik szobájában. Abody Nagyokat Nyerítő Bélát és Kuczka Mindenkinek! Galaktika Pétert³¹ a *Négy Évszak*-ban, Végh Miért Beteg A Magyar Futball Antalt, Galsai Nők Lapja Pongrácot meg a többi kövér-cinikust Óbudán, a Siposban. Csurka Istvánt a debreceni vonat érkezéköcsijában rántottát rendelni. Rántottát falni.

És mindez szöveg a számára, szöveggként olvassa. Csurka mint szöveg.

Aki nem hagyja ki a Csurkát, mert próbál *nem kihagyni*. Végiggondolja, hogyan-miért folyt komor líratorok heves fölénéklése Hamvas Béla regénye, a *Karnevál* megjelenésekor,³² és eszébe jut erről, mit írt Kerényi Károly ifjúkori versfüzete hátlapjára.³³ Érti és megéri, hogy az úgynevezett nyugati magyar irodalom fele miért halál sértődött,³⁴ Határ Győzőtől³⁵ Kemenes Géfin Lászlóig,³⁶ és tudja – kevesedmagával lehet –, mit jelentett az *Új Symposion* Tolnai Ottóval, az *Echinox* Szöcs Gézával, hogy mit tett a Papp Tibor, Nagy Pál, Bujdosó Alpár alapította-szerkesztette párizsi *Magyar Műhely* Kassák, Szentkuthy, Weöres vagy Füst Milán irodalmi nyilvánosságba való visszavezetése és a neoavantgarde bevezetése érdekében. Hogy Kemenes Géfin fordításában a *Magyar Műhely*-nél már 1978-ban megjelent Ezra Pound magyarországi kiadását Vas István élete végéig (1991) sikerrel akadályozta, és a Vas képviselte, követői által rigorózan továbbvitt „klassziczálódás”³⁷ milyen *érdekes* képet (kíván) mutat(ni) a kortárs költészetéről, a magát a *Nyugat* örököséként (félre)értő *Holmi* versrovatában. Irodalomtörténetet az írjon, aki szisztematikusan olvas folyóiratokat.

Legalábbis átlapozza.

Legalább tud róluk: tudja, van-e bármilyen hatása az olvasóra a magyar irodalmi lapoknak, megvan neki pár *Jelenlét*- és *Harmadkor*-szám, és legalább számba veszi, miért az új alapításúak (*A '84-es kijárat*, *Új Högyfutár*, *Nappali ház*, *Határ*, *Pompeji*) szüntek meg. Épp a legstb. (legszínvonalasabbak, -érdekesebbek, -több újdonságot hozók, -fiatalosabbak, -radikálisabbak, -váratlanabbak) – kivétel a Juhász Ferenc-féle *Új Írás*: de miért pont az?³⁸

Apropó Juhász: tudja, miket írt róla Bodnár György, „tudja”, miként *hajol az irodalom föl* Pomogás,³⁹ hogy ki volt Simonyi Imre kedvenc futballistája,⁴⁰ és hogyan írt Kiss Ferenc Varga Zoliról. Mit Barta János Aranyról és Szilasi László Jókairól, Szegedy-Maszák Mihály Kemény Zsigmondról és Margócsy István Petőfiről, Szajbéli Mihály Asbóth Jánosról és Szilágyi Zsófia Mórincz Zsigmondról, Láng Gusztáv Dsida Jenőről és Csűrös Miklós Kodolányi Jánosról,⁴¹ Poszler

György Szerb Antalról és Rába György Babitsról, Stoll Béla, Tverdota György vagy N. Horváth Béla József Attiláról.⁴² Eleget nézegette a Nagy Szinnyeit,⁴³ látta Németh G. Bélát az ELTÉ-n Gárdonyi Géza verseiről beszélni, Király Istvánt Adyról, Szörényi Lászlót akármiről. Egyáltalában, érzi, milyen helyzetben van a mai magyar irodalom a (potenciális) befogadó szempontjából, hogy milyen a szerepe az oktatásnak, milyen módon „takarja ki” az óvodától kezdve a bölcsészkarig a rendszer az irodalomnak pont azt a szeletét, amely nyelvezetében, kérdéseiben és tematikájában a legesélyesebb arra, hogy a befogadóval megszeresse az olvasást.⁴⁴

Gender?

„Mignem én Debora felkelék”?⁴⁵

*Cause et curae?*⁴⁶

Azért egy-két kérdőjelet kivettem, nem? Képpen van, hogy irodalmi ügyekben miféle (az egypártrendszerhez képest változott) szerepet játszik a kultúrpolitika, miképp (dez)informál a média, mi a szerepe a különböző tőkeerővel bíró kiadóknak és terjesztőknek, és hogyan hat mindez vissza írókra, a konkrét írói tevékenységre.⁴⁷ Tudja, milyen *érdekes* (, hogy miből és mitől lesz) a siker, végiggondolja, miféle (félre)értésen alapul Wass Albert és Márai Sándor heves posztumusz magyar és nemzetközi visszhangja. Hogy „mit szól” (hogyan szól hozzá) az irodalomon kívüli P. C. ahhoz, hogy Kulcsár Szabó összefoglalójában nem is említi Kertész Imrét, az ugyanahhoz az iskolához tartozó Szirák Péter pedig monográfiát ír róla.

És megéri, miért lesz mindkettőből botrány. Hogy mit – és miért – szól Kertész Kulcsár Szabóhoz és Szirákhoz, és ők mit – és miért nem – szólnak Bezeczy Gábor *Irodalomtörténet a senkiföldjén* (Pozsony, Kalligram, 2008) című könyvéhez.

Irodalomtörténetbe az fogjon, aki miközben rendszeresen és lélekkel figyel, ahogy legújabb kritikusok Borbély Andrásról⁴⁸ Bedecsig, Báthori Csabától Balázs Imre József, Bombitz Attilától Bengi Lászlóig, Berta Ádámtól Bazsányi Sándorig, Bagi Zsolttól Beke Zsoltig⁴⁹ egymásról (is) írnak, arra vár, mikor találkozik majd írásaikkal a prózafordulat-elmélet revíziójáról. Bodor Béla?

Bezeczy?⁵⁰

Selyem, Keresztesi, Darabos? Urfi? Gaborják? Az fogjon bele, aki emlékszik, milyen hatása volt a maga idejében Konrád György *A látogatójának* – csaknem mint Ottlik *Iskolájának* – , aki, mint Ottlik, olvasott Kolozsvári Grandpierre-regényeket, mert én aztán nem –, és Fejtő Ferencsel nem József Attiláról beszélgetett tízegynéhány évvel ezelőtt, a *Magyar Narancs* Mészöly utcai szerkesztőségében. Aprópó Mészöly, tudja, hogy a magyar irodalom németországi, a hetvenes években Konráddal, **Eörsivel**, Dalossal és Harasztival kezdődő, Kertész Nobel-díjág felfutó re-

cepciója miként alapoz meg mai sikereket, és milyen szerepet játszott mindebben Mészöly Miklós. Érzékeli a szerepét. Saját fülével hallotta, ahogy Réz Pál és Domokos Mátyás – mintha épp neki szánják – máro gúnyval beszélnek egymással róla – és nem feledi.

Nem feledi Mészölyt.

De nem feledi, hogy volt Lukács és Aczél: Lukács György és Aczél György szerepét sem!⁵¹ Ilyesmit végképp! Az írjon irodalomtörténetet, akinek megvan Utassy Dzsó *Tűzem, lobogóm!* kötete (nem föltétlenül 69. XII. 10.-i dedikálással), akinek megvan az, hogy Tamkó Sírátó Károly Börönd Ödön Charles Tamko igencsak jegyzett francia avantgarde költő, az „egyetlen verset” író Domonkos István svéd tenisztréner *Kormányeltörésbenje*, és etlalálja, hogy Vámos Miklós első, 18 éves korában, az *Új Írásban* közölt novelláját, a *Kisfiúk és nagyfiúkat* Déry Tibor, Lengyel József és Vas István közül melyik kettő üdvözölte lelkesen. Olvasta Könczöl Csaba *Tükörszobáját*.

Sipos Gyula *Alakulásokját*, Somlyó György *Philokteteszét*, Béládi *Válaszatakját*, Horváth Iván *A versét*, András Sándortól és Fodor Gézától bármit. Láta Bata Imrét az *Élet és Irodalom* főszerk. szobájában, Bellát mint versrovat, hogyan üldögél csöndeskén Kalász Márton az *Új Írásban*, hogy terpeszkedett a *Kortárs* főszerk. irodájában Kovács Sándor Iván, és emlékszik, hogy itt, lévén szocializmus, két versrovat-szerkesztőre is futotta: Takács Imre és Tornai József ábécérendben foglalkoztak a kollégákkal. A-tól K-ig egyik, onnan a másik.

Tornai K-ig és Takács K-tól. Vagy fordítva?

Páskándi Géza levágatja a haját, ez megvan? Páskándi törzskocsmája? Költők kocsmái, NB II. keleti csoport, komoly lokális sztárok, elisszák-elszórják k-elszórakozzák, esély nincs arra, hogy kifussák magukat: irodalomtörténetet az írjon, aki tudja, hogy a magyar irodalom – mint a magyar futball – egyrészt *régi dicsőségünk*, másrészt (mennyivel) több önmagánál. (*Jóval*) több. 1983-ban meghalt Illyés Vízügyi Hivatal/Mozgó Világ Gyula, év végén betiltották a Kulin Ferenc-féle *Mozgó Világot*: emlékeznie kell rá, hogy ez hogy volt.⁵² Milyen volt kedd délutánonként a nyüzsgés a Bertalan Lajos utcai szerkesztőségben. Tudnia, milyen (szomorú dologgá vált) a *Hitel* vagy a *Kortárs*, és miféle irodalmon kívüli hatalmi aspirációk, frusztráció, pozícióféltés intézte el 1997-ben einstanddal a *Magyar Naplót*. Járt Tatára, Szigligetre, 1982 óta nyaranként részt vesz a József Attila Kör műfordító-szemináriumán,⁵³ tudnia kell mi az, hogy Mihályi és Bagolyirtás. Igazán emlékeznie mindenre, mert ott volt 1985-ban, az Astoria Szálló halljában, az Örley-kör alakulásánál,⁵⁴ az 1986-os Vigadó-beli írószövetségi közgyűlésen, a Szépirók Társasága előzménye, a Lépcsőházi Társaság első összejövetelén – vagy nem volt ott, mégis muszáj tudnia. Láta '85-ben

Dobozy Imre '56-ot gyalázó *Szélviharából* készült előadást a PeCsában, Jeles András és a Monteverdi Bir-közökör alkotását, és azóta sem szabadul az emlékétől. Emlékszik Baka István riadt pillantására egy szegedi kis panellakásban, meg arra, ahogy Sziveri János terpeszállásban szavalja a Vigadó színpadán a verseit.

Emlékszik Sziverire.

Láta molyolni Hubay Miklóst a PEN-klubban, Szakonyi Károlyt egy írószövetségi választmányi ülésen. Ungvári Tamást a PEN-klubban és Göncz Árpádot egy írószövetségi választmányi ülésen. Figyelt hátborsózza, ahogy gatszólalnak-ratkójóskáznak a nyolcvanas évek közepén totál elázott középkorú népi költők a Fialat Művészek Klubja éttermében⁵⁵, hallotta, mit nyilatkozott Csoóri arról, hogy hajdan miért nem tegezte vissza Illyést,⁵⁶ és eleget (de mi elég?) ült borpecsétes asztal mellett Bogdán Lászlóval és Mózes Attilával. Temesivel. Aki pontosan tudja, ki volt Hekerle László a nyolcvanas évek közepén, és milyen volt a légkör Farkas Zsolt körül a kilencvenes évek közepén: tudja, hogy Farkas néhány, Balassáról,⁵⁷ Nádasról, Tandoriról, Lengyel Péterrel, Esterházyról írt tanulmánya nélkül gyökerelesen más volna a helyzet – ahogy más volna akkor is, ha Hekerle nem hal meg 29 éves korában. Emlékszik arra, ahogy Ágh István (nem Stefan Zweig magyar fordítása) az 1985-ös debreceni Irodalmi Napokon, Hekerle bátor Nagy László-előadása után oda-szólt neki egy étteremben. Láta, ahogy a következő délelőtt az *Alföld* szerkesztőségében a csizmás Nádudvari Nagy János parasztköltő a nem csizmás Mándy Iván urbánus íróval barátságos egyetértésben Szabó Istvánról beszélgetnek.

Egész' amíg ki nem derül, hogy nem ugyanarról a Szabó Istvánról van szó. Aki beszélgetett a Művész cukrászdában Mándyval arról, hogy a régi foci volt-e a jobb.

Vagy nem.

Vagy a Lukácsban.

És tudja, hogy a régiek-e a jobbak, vagy mi vagyunk a jobbak.⁵⁸

Aki játszott együtt az írók futballcsapatában Ágoston Zoltánnal és Sajó Lászlóval, Wirth Imrével és M. Nagy Miklóssal satóbbi, egyáltalán: *játszott együtt*.

Miután külön játszott.

Mielőtt külön játszott volna. Hallotta és láta eleget Odoricsot a szegedi Modzsóban deKONferenciát szervezni, és együtt röhögni és asztalon táncolni Jánossy Lajossal egy kishegyési Dombosfeszten. Aki szerint egy Mészáros Sándor pályáját leíró irodalmi itinerárium⁵⁹ magában elég bizonyíték arra, hogy a magyar irodalom egyközpontúsága nem főváros-központúságot jelent,⁶⁰ és *elég* sokat veszekedett Marno Jánossal kollégákról és viszonyokról, kicsodálkozva magát azon a céllövőn, aki nem tud nem telibe találni.

Igaz, mindig szélső(séges) táblát trafál telibe.

Irodalomtörténetet az írjon, aki⁶¹ olvasta a hetvenes évek Csoóri-esszéit, sütőandrásozott, nagylászlózott is, és ha nem, ért mindent mégis, mivel pontosan emlékszik, milyen arcot vágott Nemes Nagy Ágnes arra a szintagmára, hogy Nagy László.⁶² Emlékszik, milyenek voltak az *Újhold-Evkönyv* szerkesztőségi ülései a nyolcvanas évek második felében Nemes Nagy lakásán, e nélkül igazán nem mehet, nem fog sikerülni!

Sem a kritika-vita⁶³ föllevenítése nélkül: a különféle értelmezői közösségek értelmezése, kritikusok és tanszékek, a kulturális média és folyóirat-szerkesztőségek kompetíciója, szövetségeik szakmai, sőt politikai szempontokat különváló leírása nélkül.

A *Spenót*⁶⁴ és a *Sóska*⁶⁵ nélkül.

Akinek nemcsak a Gondolat Kiadó Szegedy-Maszák és Veres András szerk. háromkötetes *A magyar irodalom története*i van meg, de még a Heinrich Gusztáv szerkesztette *Egyetemes irodalomtörténet*,⁶⁶ és néha le is fújja róla a port. Aki ne tudná jól, most az ő elbeszéléseikről beszél: amiről szó van, azt ők beszélnek el, ha még úgy el is beszélnek egymás mellett. Kórus, *együtt zeng érvényesen*, noha mind külön mondja a magáét, és nincs az a vékonyka hang, amelyik az összhanghoz hozzá ne adna valamit. És aki belegondolt abba, mennyit értene egy 1882. október 23-án készített ilyesfajta lajstromból.⁶⁷ Tud nagyjából mindent, látja – mert én nem.⁶⁸

Ilyen persze nincs, *egybelátni*, tehát érdeklődés nélkül érdektelen. Az (én érdekes) olvasat(om) teremti meg az (én) érdekes irodalma(ma)t: minden hozzá- és újraolvasás variál, hozzátéve elvesz, megerősíti vagy aláássa, megdönti és újrászervezi a konstrukciót. Ennek megfelelően hozzám tartozik. *Ennek megfelelően* tartozik hozzám. Hogy annyi magy. irod. létezik, ahány olvasat, így túl egyszerű, az egészet a leírt stb. szövegek szövete adja ki, viszont a saját olvasat hasítja le az egészről a maga részét. Akkor járok el (a magam szempontjából – de említ más szempontot!) megfelelően, ha radikálisan kritizálok: konkrétan nem olvasom el a nem olvasandó (!, ez a kritika) részét.

Miközben mégis olvasom!

Mert bár mindig is csupán egyike lehetek ama hat indiai vaknak, aki az elefántot megtapasztalando, óhatatlanul a test egyetlen részét – mondjuk a fülét – fogdosva, becsszóra kényszerül elhinni, nem azt, hogy ténylegesen létezik ilyen állat, de hogy az nem is olyan lapos/vaskos/hosszú/elvékonyodó/lágy/kemény: ám akkor is, mindenképp a többi (vak) külön-külön tapasztalatára szorul. Akik „el(ö)olvassák” számára részenként az egész elefántot. Leolvadva erről a metaforáról, összefoglaló/gyorstalpalómnak az „igazságát” így, átrohanva a történéseken, leginkább a sok kisigazságtalanságok teszik ki. Például, irodalomról beszélve, nem tekint el a (kultur)politika ala-

kulásait-változásait jelző korszakolástól (1963, 1968–72, '75, '83, '89), tehát:

1. A kilencszázhetvenes/nyolcvanas/kilencvenes évek és az új évezred-elő magyar irodalma a hatvanas évtizedben kezdődik. A hatvanas évek elejétől **1.2** a hetvenes évek közepéig történt meg az a mentalitásváltás, amely átalakította az irodalom(ról való beszéd, a befogadás) nagyszerkezetét, az utóbbi 40 évben írottakat ez a váltás rendezi el egymáshoz képest. Művek igazán csupán egymás hálójában léteznek magukban, így valamennyi játszik – még ha nem is tudja, mit. Játékba hozandó, lehetőséget kell kapnia. Paradox, hogy azok is, amelyek egymást olvasni képtelen beszédmódokban gyökereznek. *Így* játszik ugyanabban a bajnokságban valamennyi szöveg, zseniálisak és csapnivalók, legeltérőbb poétikák is. Azok is, amelyeket nem is volna szabad olvasni. Legalábbis szerintem. Legalábbis ebben az írásban. Az aktuális kánon poétikák, eltérő erősségű javaslatok versenyéből és egymásra hatásából alakul.

1.2 „1963”: „politikai konszolidáció”, amnesztia.

Dérynek – akit már '61-ben kiengedtek – megjelenik *Szerelem* című elbeszéléskötete. A *Jelenkor* havilap lesz, Tüskés Tibor fölkérésére Mészöly kezd itt publikálni. Sőt: „Beszéltem Nemes Nagy Ágnessel, küld egy rövid eszmefuttatást a modern vers problémájáról, Lengyel Balázs Áprily-ról (...). Értesítettem Mándyt, Ottlikot, Géra [György -1977, műfordító] francia anyagot (beszámolófélt) készít.” (Mészöly levele Tüskésnek, febr. 19. In *Volt idő. M. M. és T. T. levelezése*. Pannónia Könyvek, 2005.) *Az ablakmosót* hozza a *Jelenkor*, és bemutatják Miskolcon, rendező Ruttkai Ottó. Igaz, két előadás után betiltják, és Pándi Pál (-1987) a december 6-i *Élet és Irodalomban* megtámadja (*A tagadás tagadása*). Aczél György (-1991, akkor műv.min.h., az MSZMP KB tagja) szokásos riportján súlyosan vádolja a szerkesztést, a következő évben Tüskést leváltják. Az itt készült *Feljegyzések a Jelenkorról* szerint „nem veszik észre, hogy miközben állandóan azt hangoztatják, hogy a provincializmus ellen harcolnak, a legprovinciálisabbak, büszkéek arra, hogy a magyar »Ionescót«, Mészöly Miklóst közlik. (Ionesco biztosan nem ambicionálja, hogy a francia Mészöly legyen).” Viszont Mészöly: „Összbenyomásom: erősödik a kritika, de nem jár vele együtt adminisztratív intézkedés. Kardos [György -85, 1961-től a Magvető igazgatója] azonnal felhívott telefonon, közölte, hogy semmi változás nem állt be a kapcsolatunkba; a könyv jön; sőt, novellás-kötet is, utána. Az És azonnal cikket kért, bármiről. Komlós [(!) János 1922–1980, '60-tól a pártlap kulturális rovatának vezetője] üzent, hogy adjak

tárcát a Népszabadságnak... / Fura világ. / Nagyon szeretném tudni, hogyan zajlott le a találkozó a bajszossal [Aczél]. Kaptatok direktívákat? Leveledből úgy veszem ki, hogy személyemre vonatkozóan igen. Rosszul sejtem? De mindenképpen: talán jobb, ha most mellőzöl, csakugyan. [Tényleg fura világ!] (Apróság: Pándi levelet írt Aczél-nak, hogy úgy hallja, a cikke nyomán adm. intézkedéseket, tiltást stb. akarnak tenni ellenem; s ez ellen tiltakozik, mert ez megsértése a szocialista kritika komolyságának...) Egyem a lelkét. Még a morálra is rászorítjuk őket...? Levele Tüskésnek, december 24.

2. A „mai helyzetet”, a fönnálló irodalom aktuális képét, 2.1 és ezzel a stabil, masszív, mozdíthatatlannak tűnő, minden új javaslatról eltekinteni látszó, alig mutáló irodalmi rangsora a kánonban alig, vagy inkább egyáltalán nem szereplő magyar neoavantgarde 2.2 alapozta meg, járta ki. Ezek az „1963 és 1975” 2.3 között készült, korántsem csupán irodalmi művek játszották el a faltörő kos szerepét 2.4 a korabeli fönnálló, és a maihoz hasonlóan szilárdnak, bevehetetlennek tűnt irodalmi establishment védőbástyáival szemben. Folyamatosan az undergroundba szorulva, a (kommunista) hivatalosság és a (népnemzeti) hivatás(tudat)os ellenzék viszonylag halk, 2.5 de egyértelmű reprezentációjától, minimum ellehetetlenítésétől, 2.6 a politikailag semleges „esztéták” (polgári/nyugatos/újholdasok) fenntartásától vagy közönyétől, 2.7 a potenciális olvasók tájékozatlanságától (az akciók és a textusok valóban hozzáférhetetlenek), értetlenkedésétől („üres jel”, az ún. mindennapi valóságra radikálisan nem referál, magát politikailag nem hozza helyzetbe), gúnyolódásától (válasz a polgárpukkasztásra) kísérve. A neoavantgarde egyrészt tehát a fönnálló, többé-kevésbé bevett irodalmi irányzatoktól háttérbe szorított, totálisan kiszorított helyzetben volt, 2.8 ugyanakkor kívülről különösképp visszhangzott, és a jelenből olvasva, a korabeli publikációkat nem lehet nem ez előtt a háttér előtt látni. 1975 körül megjelennek a magyar neoavantgarde irodalom legnagyobb teljesítményei: Mészöly: *Alakulások*, *Film*, Erdély: *Kollapszus orv.* és Tandori: *Egy talált tárgy megtisztítása*. Az avantgarde lényege, hogy csak – újabb és újabb – csúcson van, az abszolút csúcson pedig a Semmi: az avantgarde, mint Zidane Materazzi után, valóban a csúcson „hagyódik abba”.

2.1 a paradigmák közti pillanatnyi erőviszonyokat,

2.2 Kedvenc szerzőim. Mondanám, de írásomnak nem engedem mondani, hogy nem pusztán paradigmaváltó jelentőségük miatt: radikálisan újat hoztak, de a (neo)avantgarde a tör-

ténetiségből kiemelve is nagynak mutatkozna.

2.2.1 Váratlannak, szubverzívnek, ellenállhatatlanul humorosnak és pengeélesnek. (Aki erről gyorsan meg akar bizonyosodni, nézze meg Szentjóbó *Kentaurját*.) Mondom viszont, és szeretném, ha ez az írás arról szólna, mennyire méltánytalan, hogy a változtatókat különféle, többnyire irodalmon kívüli megfontolások egyszerűen kiretusálják az irodalomtörténetből.

2.2.1 *Kassák Lajos mint Pusztaszabolcs*, így Kálmán C. telitalálata. „Amely, tudjuk, fontos csomópont és átszállóhely, de azért kulturális vagy idegenforgalmi szempontból, hát, hm, nem kiemelkedő.” Igen: ám mégiscsak ott folyik az át(sz)állítás, és minden Csillagok dacára sem Egerben.

2.3 Tehát a beszédmódváltás horizontjának szélén nem pl. az 1963-as *A pálya szélén* (Mándy), hanem pl. az 1963-as *Intarzia egy szétlőtt XX. századi freskó törmelékeiből* (Balaskó) áll. Ezek a dátumok amúgy inkább politikaiak, mint irodalmiak: az ötvenhatosok amnesztiája, „1968”: Prága, Párizs, új gazd. mechan., „1972”: resztalinizáció, „1975”: művészek diszsidálási hulláma stb.

2.4 és e szerepnek megfelelően olyan réseket nyitott a kultúrpolitika védőfalán, melyen keresztül a következő nemzedék hatalmas helyzeti energiával tudott áttörni. Faltörők mindig felmorzsolódnak, szétzúzódznak, elhasználódnak, sérülés nélkül nemigen jutnak át.

2.5 Viszonylag kevés a hangos botrány. Legjelentősebb a Galántai Györgyék balatonboglári akciója körüli. Ld. ehhez is az Artpool Művészetkutató Központ honlapját <http://www.artpool.hu/Default.html>

2.6 Balaskót, aki a leghitelesebben mondta Nagy László költeményeit, a barátainak hitt népiek kimosolyogták a háta mögött. Erdély azt hitte, barátja Ághnak vagy Pilinszkynek, Nemes Nagy dilettánsnak tartotta. Hajas Tiborról Aczél György – lásd máshol...

2.7 „az új tapasztalattal szemközt nemcsak a nyilvánvalóan rendeltetettségre, küldetésre berendezkedett lírai szerepek bizonyultak átvehetetlennek, hanem a klasszikus modernség esztétista szerepvilága is.” Kulcsár Szabó, i. m.

2.8 Ha néhányan „1968 és 1972” közt publikálnak is, ld. 5.

3. „1975” körül a neoavantgarde végleg fölszámolódik: fölszámolja magát. Legnagyobbjai további életműve per definitionem posztmodern: Mészöly inkább több, mint kevesebb sikerrel mesélni, Tandori inkább kevesebb, mint több sikerrel, lehetetlen' hosszasan fecsegni kezd. Erdély Miklós

a fordulatra teoretikusan reflektál, és mint író „kivonul”, kísérletet sem tesz a publikálásra. Hasonlóan Hajashoz 3.1 és Balaskóhoz, akinek első kötete csak 1985-ben jelenhet meg. 3.2 Többen kiiratkoznak Magyarországból (Szentjóby, Algol, 3.3 a Halász Péter – Bálint István-féle színház[ak], 3.4 Baksa-Soós János 3.5), néhányuk a magyar nyelvből is: Najmányi László 3.6 és Molnár Gergely rituálisan elégetik magyarul írt műveiket. A fölszámolódás azonban egyben hagyománnyá válás is. Az élcsapat/előörs attitűd mint hagyomány: minden magának helyet találó újabb beszédmód a – kezdetektől fogva az – „addigiakat” mintegy továbbtolva, bemozdítva, a hagyományba nyomja. A posztmodern a hagyományba utalta a neoavantgarde-ot. (Ez az *aufhebung* az experimentális irodalmat persze nem szünteti be: avantgarde és kísérleti irodalom nem szinonimák.) A hagyomány alakulások sorozata, így alakul át folyamatosan minden újabb paradigma, sőt minden erős költő belépésével is a tradíció szerkezete, ld. mindezekről a *Né/ma? Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből*⁶⁹ antológiából 666 999 című szövegem.

3.1 aki egyenesen az életből vonult ki.

3.2 A szövegekhez való hozzáférés amúgy siralmas. Reprezentatív válogatás napjainkig csupán a *Szógettő* antológiában⁷⁰ olvasható.

3.3 Újabb tudnivaló: költő mint III/III-as spicli. Részletes, invenciózus, értő beszámolók már-már feledésre ítélt kulturális eseményekről. Költő (algol lászló), újjeländi pszichoanalitikus (Hábermann Gusztáv) és ügynök (Pesti Zoltán), igazán 3 ügy. Ld. ehhez (is) pl. Najmányi László: *Downtown Blues. Halász Péter emlékére*. Budapest, 2006.

3.4 Kassák Stúdió, Szobaszínház (Pest, Dohány utca), Sqwat Theatre (New York, West 23rd 256)⁷¹

3.5 „Az egyetlen nagyszabású, heroikus és meghatározó intézményesülési folyamat és hely (...) Galántai által alapított balatonboglári kápolnaműterem volt: itt tudtak együtt megmutatkozni az új avantgárd törekvések: képzőművészeti kiállítások, akciók és események, happeningek, színházi alkotások, koncertek, felolvasások stb. A kápolnát, többévi küzdelem után, 1973-ban a pártállamnak szokásos aljas módszerével sikerült bezáratnia, Galántait és másokat meghurcolnia, külföldre üldöznie, föld alá szoritania.” A Kexet felbomlasztják, Baksa-Soós is emigrál. Szkárosi Endre: *Proviregi*. In *Mi az, hogy avantgárd*. Budapest, Magyar Műhely Kiadó, 2006.

3.6 Minderről, sok mindenről ld. Najmányi említett könyvét.

4. „1963 és 1983” (Illyés halála) között fönnálló beszédmódok (hivatalos/szocialista realista, hiva-

talos/ellenzéki népi, nyugatos/újholdas polgári, neoavantgarde) közül a népieké a legerősebb pozíció. Kádárista írók nincsenek (írók nincsenek), 4.1 régi szocialisták/kommunisták (Dérytól Lengyel József, Vas Istvánig) kényelmes fél-ellenzékben, 4.2. a polgáriak épphogy visszaszédelegnek, 4.3 Kassák nem *Wagner maszkjában* folytatja, Szentkuthy sem a *Praet*, és nincs nyoma, hogy Méliusz József vagy Sinkó Ervin avantgarde poétikája bármi hatást mutatna. A neoavantgarde-ot pedig minden másfajta beszédmód minimum negligálja. A népiek magukat politikailag definiálják, hierarchiájuk (csúcán Illyéssel, karizmatikus vezetőjükkel) kompatibilis az ázsiai típusú hierarchikus bolsevik struktúrával, és folyamatos egyeztetésben komoly irodalmi pozíciókat foglalnak el (lapfőszerkesztők stb.). A hivatalosság kvázi-elismeri – őket ismeri el – ellenzékének, 4.4 komoly életművel bíró legnagyobbjaik élnek/hatnak, és noha rég „nincs már úgy”, a nyilvánosságban ez nem látszik. 4.5 „1983” után így hatalmas(nak látszik) a fordulat, a népiek számára váratlan és feldolgozhatatlan, ezért folyamatos az értetlenkedésük még a legközelebbi múlttal kapcsolatban is: csak válaszol(nának, ha kérdeznék), kérdés nélkül is. Ez a beszéd magában-beszéd és kinyilatkoztatás, nem képes párbeszédbe lépni.

4.1 Persze adott Moldovától Csurkáiig a sor, Gyurkó László, Garai, Váci,⁷² a *Tűztánc*- vagy a *Tiszta szigorúság*-antológia (1958 és 1963): és hát valamilyen értelemben valamennyien azok (vagyunk, pl. én. 4.1.1).

4.1.1 Épp csak „*nincs bennem szeretet*” hozzá. Ld. még Kertész Imrét vagy Esterházyt. (**Esszé29**)

4.2 „*Amennyire én kommunista voltam, annyira kommunista vagyok ma is*”, így Vas egy rádióinterjúban.

4.3 Nemes Nagy „*kicsit lusta*”. (Mészöly Tüskés Tibornak, 1963. ápr. 16., i. m.) Igen, lelassultak. Kivétel Szabó Magda, aki viszont túlgyorsult.

4.4 Az „urbánusokat” nem. A hatalomnak, legitimációs deficitje miatt, szüksége van „a magyar nép-nemzet” legitim 4.4.1 képviselőire.

4.4.1 Innen olvasva kulcskérdésnek tűnhet, hogy a legitimációt választások stb. híján mi adta. Igazából semmi, ám ezt a kulcsot akkoriban nem keresték, önkinevezés folyt, és ezt az értelmiség (egy része, jobb híján) elfogadta.

4.5 Igazából „soha nem volt úgy”: a népi vonal mint a magyar irodalom fővonulata (Pet-Ady-JóA) politikai tézis, nem irodalom-immans. De a neoavantgarde nagyjából az undergroundban múlt ki (disszidálás, marginalizálódás), a polgáriak nemigen szóltak be(le), kevésbé látszottak, életművük volumene amúgy is kicsi, a súlyos ötvenes évek alatt vékonyra lapult,

„1975” után, a *Mozgó Világ* körül indulókat pedig ügyesen fiatal-író státusban tartották sokáig. A Nagy László-féle népi-szürrealista, metaforákat halmozó, utalgatásos versbeszédnek alapvetően politikai hatása volt.

5. Az „1968–1972” közti relatív liberális pillanatban néhány az új avantgarde-hoz olvasható elsőkötet (és antológia) jelent meg Tandoritól, Petri Györgyötől, Csaplártól, Dobaitól, Oravecz Imrétől, Hajnóczy Pétertől, Keszthelyi Rezsőtől, Bálint Istvántól stb. 5.1 Másoktól ekkor sem, ennek alapján (és nem minőségi alapon) beszélnek *hard* és *soft* neoavantarde-ről. Ezt a szortírozást keresztbeverik a vajdaságiak (Tolnai, Koncz, Domonkos, Végel László), a nyugat-európaiak (Határ, Papp, Nagy, Bujdosó) és az amerikaiak (Kemenes Géfin, Bakucz József, András Sándor, Baránszky László.) Az „1972”-től keményen bekezdő resztalinizáció befagyaszt mindent.

5.1 Ekkor lesz érdekes néhány érdekes cigány. Lakatos Menyhért és Balázs János (versei is), főképp Bari Károly. Felkavaró dokumentuma ennek Mészáros Márta *Szép lányok, ne sírjatokja*, melyben Bari össze lesz hozva Baksa-Soós Jánossal.

6. „1975”: Meghalt Németh László, a népnemzeti próza legnagyobbja. Megjelent a *Film és a kollapszus orv.* És megindult a *Mozgó Világ*, amit szelepek szántak ugyan, de a posztmodern publikációs bázisává (és) az 1950 körül születettek (+/-5 év) fórumává lett. Mert míg valóban „átváltozó prózáknak” kapott itt teret – és az az értelmezés, mely szerint „az író egyetlen feladata, hogy minél jobb mondatokat írjon minden erejével” (Balassa⁷³) –, a „lírát” (a főszerk. a népi-nemzeti-balos tradícióhoz kötődő Veress Miklós volt) a legfiatalabb korosztályból főként ezt a diskurzust folytatók (Nagy Gáspár, Zalán Tibor, Szervác József, Tóth Erzsébet, Lezsák Sándor stb., kezdetben Parti Nagy) képviselték. Pl. egy Szokolay nevű, aki a legfiatalabb és legfoglalkoztatottabb volt. 6.1 A rangsor alakulásához a legerősebb, legvonzóbb, több más, sokszor egymással ellenkező érdeket is mintegy a maga erőterébe vonzó javaslattal az „1975” után néhány erős prózáíróval párhuzamosan föllépő erős kritikus, Balassa Péter állt elő. 6.2 Kánont átalakító koncepciója szerint az irodalmi paradigma változik, a változást pedig alapvetően Nádas és Esterházy prózája hajtja végre. Nem pusztán rajtuk demonstrál, hanem eléri, hogy azonnal ők a főszereplők is – ez páratlan teljesítmény. Hogy koncepcióját végigvívja, az egész neoavantgarde-ot mint alapot ki kell hagynia, 6.3 a költészetet ejtve a prózát kénytelen választania, 6.4 és a prózáírók közül is csak keveset. A lehető legkevesebbet. 6.5 A hagyomány azonban megnevezendő, és ezt Balassa elsősorban Ottlik, 6.6

Mészöly, Mátyás prózájában – valamint az újhollás lírában rögzíti. Erdély Miklós nevét, mintha nem olvasta volna, nem írta le a múlt évezredben. Mint Pomogáts! Balassa mint Pomogáts! 6.7 Ezek masszívan nem irodalom-immanens szempontok. „Csak a sokértékűség és a többszólamúság teljes – és szigorú – tudomásul vétele mellett létezik irodalom, amely a formák parlamentje”, írja. Azonban csakis a kanonizálási folyamat közben volt szüksége erre a parlamentre, ami a „hatalom” átvételekor nyomban be is lett zárva. Ennek a parlamentnek a környékére aztán a neoav. soha, a „Nagy Generáció” és az őket követő nem-nagylászlós költők pedig csak „1983” után kerülhettek.

6.1 És olykor melleleg más irányban is foglalkoztatták, egyéb diskurzusokat is folytatott, vö. III/III/3.3

6.2 A (*jelző ide*) nevében írhatnám úgy is, hogy a föllépő erős kritikusok, köztük stb., és következhetne a valóban illusztris névsor (Könczöl, Margócsy, Bojtár Endre, Szegedy-Maszák, Thomka Beáta, Dávidházi Péter, Fodor Géza, Fogarassy, Kocziszky Éva, Földényi F. László, Cs. Gyimesi Éva, Sipos Gyula, Dérczy, Angyalosi, Harkai Vass Éva, Bacsó Béla, Szörényi László, Veres András, Kardos András, Reményi József Tamás, Bányai János, Tarján Tamás, sőt Szilágyi Ákos, de a népiek (Kis Pintér Imre, Márkus, Görömbei András⁷⁴), elsősorban pedig az iskola-teremtő Kulcsár Szabó és később a *Holmi* kritikarovatával erős javaslatokat tevő Radnóti Sándor), mégis Balassa a kanonizáló: a kanonizáltakat a szakrális térbe nyomva az ő *Diptychonja*⁷⁵ ágyazódott be „mindörökre”.

6.3 képviselői, ugye (látszólag) mégiscsak csekély hatású „belvár zsidók”, csupán a szubkultúrában ismertek, a hatalom számára legitimációs erejük nulla, általános – és folyamatos – a szakmai és politikai elutasítottságuk.

6.4 Az avantgarde zömében költői szövegek halmaza, és a magy. irod. szent műfaján nem ajánlatos demonstrálni. Ráadásul hivatalos-politikailag is védett, és ereje teljében látszó: Illyés a magyar költészet Németh Lászlóhoz hasonlóan paradigmikusnak tételezett képviselője.

6.5 Spiró György *Ikszekje* megjelenésekor úgy tűnt, hármaskép alakul a kettős szentkép helyett (ld. *Mozgó Világ* 1983/1). A korosztály egyéb prózistái, Hajnóczy, Csaplár, 6.5.1 Tar Sándor, Marosi Gyula, Bereményi, Dobai, Pályi, Munkácsy Miklós, Ungváry Rudolf, Csalog, Czákó Gábor, még Lengyel Péter is, Grendel is így többé-kevésbé süllyesztőbe kerültek. Ez (az ő szempontjukból) kíméletlen, (kanonizációs szempontból) elkerülhetetlen, egy (ennyire!) zárt

összefüggés-rendszerben *el kell venni* egyesektől, ha másoknak *adni akarunk*. Az (inkább a) következő korosztályhoz tartozó prózáírók, elsősorban Kornis, Krasznahorkai és Závada (de pl. Forgács Zsuzsa, Forgách András, Onagy Zoltán, Balázs Attila is) már megússzák ezt, sőt valamilyen keletkez(tet)ett térben jobban látszanak, teljesítményükhöz (és az imént felsoroltak teljesítményéhez) képest nagyobbat durranszanhatnak.

6.5.1 „Miért kellett neked mindenbe beleszólnod?!”
(*Egy látkép története*)

6.6 Ezért reagált úgy az Ottlik *Budája* kapcsán írt dolgozatomban fölvetett hipotézisre. És ezért reagált erre úgy Esterházy az *ÉS*-ben, 1999/12.

6.7 Ami semmi ahhoz képest, hogy hatására a következő generáció kritikusai (Beck András, Mécsáros Sándor, Babarczy Eszter, Szilágyi Zsófia, Szilágyi Márton, Bazsányi Sándor, Károlyi Csaba, Keresztury Tibor, **6.7.1** Bedecs László,⁷⁶ sőt Szirák Péter, Kulcsár-Szabó Zoltán, Bónus Tibor, **6.7.2** H. Nagy Péter, sőt Odorics, sőt Bán Zoltán András) sem olvasnak (a kánonon kívül) (újra). Senki. Kivéve a kiveendőket: Hekerlét, **6.7.3** Deréky Pált, **6.7.4** Németh Zoltánt, Farkas Zsoltot, Töttössy Beatricét vagy Takáts Józsefet, aki egyedül írja le a generációkanonizálónak szánt *Csipesszel a lángot* antológiában (Budapest, JAK, 1994) Erdély Miklós nevét.

6.7.1 Alapvető interjúkötete, a *Féltérpészen* (Budapest, JAK/Magvető) már 1991-ben reprezentálja a mai középgenerációt.

6.7.2 Ld. recenzióját a *Csipeszről: Kísérlet kánonra, Alföld* 1995/1.

6.7.3 mindenek előtt. Ld. *A nincstelenség előtt*. Budapest, JAK/Magvető, 1988.

6.7.4 *Holmi* 1995/2

7. „1983” után válik explicitté a posztmodern „vezető szerepe” – azon belül pedig egyértelműen, szakmai ellentmondást nem tűrően az „újabb magyar prózáé”. Nulla intézmény amúgy: a *Mozgó Világot* betiltják, **7.1** *A Lapot* **7.2** nem engedélyezik. A legújabb prózáírók mellett ekkorra szó kerül már az ehhez a generációhoz tartozó, velük párhuzamosságokat mutató, a neoavantgarde-ból a posztmodernbe forduló poétikákat működtető költőkről is. Elsősorban a már korai, nagylászlós indulása óta ismert Parti Nagy, a balos/józsefattilás Csordás Gábor, az újholdas/vasisztvános Rakovszky, Nádasdy Ádám vagy Balla Zsófia, a politikailag is iz- és mozgalmalmas Szócs Géza, de úgy-ahogy Marno, Györe, Rácz Péter, sőt Tasnády Attila is. **7.3** Teljes (nek tűnő) paradigmaváltás. Ami nem jelenti azt, hogy bizonyos beszédmódok másmilyenek helyére állnak, párhuzamosságok léteznek, ám az ugyanabban az időszakban készült, a magyar irodalmi korpuszt al-

kotó daraboknak más az idejük: ezek nem olvasák egymást. Bizonyos olvasatok bizonyos szövegeket nem csak nem olvasnak, azok számukra láthatatlanok is. Konkrétan *nem látják* egymást, kézbe sem veszik egymás lapjait. És még valamit nem jelent: a szakma, a recepció irodalom-immanens „igazságosságát”.

7.1 Ld. Németh György: *A Mozgó Világ története 1971–1983*. Új Palatinus, 2002.

7.2 1984-ben szerveződik *A Lap* a JAK-on belül. A vállalkozás (végtelenül naiv és látványos kudarcot aratott) célja volt, hogy a különféle irányzatok egy kereten belül lévén, legalább minimális beszédviszonyban maradjanak. 4 részlap, a *Dolog és Szellem* (népiek: Csengey, Elek István), *Új Hölgyfutár* (experimentális: Szkárósi, Hekerle), *POLISz* (vegyes, inkább zavaros) és *A '84-es ki-járat* (Kukorelly, Németh Gábor, Györe) közül a JAK-tagságtól a legtöbb szavazatot (a szavazatok felét) a „posztmodern” programmal föllépő utóbbi kapta.

7.3 Nem szeretném, ha írásom naivát játszana. Naiv, és szeretném, ha ez látszana. Persze vagy sikerül vagy nem, naiv szöveghez naiv olvasat szükségeltetik, ezt csak úgy megjegyzem. Jelen sorok írója magát ezekhez a költőkhöz sorolja.

8. „1986”: Megjelenik az *Emlékiratok könyve* és a *Bevezetés a szépirodalomba*. Súlyos könyvek. Fordulat nincs, nyomaték van: a kánon mozdíthatatlanná válik, Balassa gyakorlatilag abba is hagyja, utoljára Márton László „beírására” tesz sikeresnek mondható kísérletet. A következő, egyébként most már az irodalom terébe „normális” időben-módon-recepcióval belépők nagyrészt a paradigmán belül helyezkednek/helyeződnek el (Hazai Attila entré-ja tűnik kivételnek): Garaczi, Németh Gábor, Kovács András Ferenc, Kemény István, Szijj Ferenc, Borbély Szilárd, Háy János, Tóth Krisztina, Kárpáti Péter, Jász Attila, Darvasi, Bartis, Schein Gábor stb. Vörös István, Simon Balázs, Turczy, Kőrösi Zoltán, Bódis Kriszta, Ficsku Pál, Hamvai Kornél, Gyukics Gábor ebből mutatis mutandis nem lóg ki.

Legújabbak sem. Térey János sem, Orbán János Dénes sem.

Akik már csöppet sem legújabbak.

Grecsó Krisztián és Peer Krisztián, Poós Zoltán és Szálinger Balázs, Csehy Zoltán és Dragomán György, Mizser Attila és Gazdag József, Lovas Ildikó és Kiss Noémi, Györffy Ákos és Karácsonyi Zsolt, Dreff János és Sopotnik Zoltán, Pollágh Péter és Nemes Z. Márió, Brenzovics Marianna és Tallér Edina, Lanczkor Gábor és Krusovszky Dénes, a Telep csoport, mely „nem hisz a magyar irodalom nevű, történetileg felépített konstrukció érvényességében (...) nem tiszteli a törté-

nelmet, az irodalomban lévő történelem iránt is közömbös”, létrehozói „történelem utáni szerzők.”⁷⁷ A legfiatalabb/újabbak. Én igazán „nem írói portrékat és tablókat akartam írni, hanem az irodalom időbeliségéből következő beszédmódváltozások gyakorlata felől értelmezni a poétikai világok alakulásának legújabb történetét”⁷⁸ – így valahogy. Ehhez képest állítom, hogy az általam olvasott, amúgy informatív, szerintem színvonalas, szerintem száználmas, számomra hízeltő, engem szórakoztató, untató és bosszantó⁷⁹ szövegek nem írták át azt a képet, hozzá se nyúltak ahhoz a képhez, amit, ahogy látni vélem, a kortárs magyar irodalom helyesnek vél kommunikálni önmagáról. Kénytelen fogalmazok ekképp, mert „az” irodalom nem így vagy úgy kommunikál (noha publikus, publikál). Hanem kommunikátorok kommunikálnak.⁸⁰ Ha viszont azok, akikről beszélnek, mindezt különféle okokból (jóvá) hagyják, nem vitatják stb., az kommunikálás. A kánon a hetvenes évektől nagyjában-egészében beállt.⁸¹ Farkas Zsolt fellépéséig (néhány rosszindulatú, lábra menő szöveget nem számítva) nem történtek Szilágyi Ákos Weöres-*Kritika*/pamfletjéhez hasonló gesztusok. (Csöppet sem volt az a *Magyar Narancs* 1993. július 15-i számában megjelent szövegem Ottlikről – csak így lett döntve róla-felőle.⁸²) A névsor kiegészül, de a szerkezete nem változik, tehát vagy a túl erős helyzetben levők túl erősek, vagy a kevésbé méltányoltak gyengék („kevesek”, túl fiatalok még, túl öregek már, túlfélik magukat, túl belenyugvók, utálják a harcot, nem érdekli őket, nem tájékozottak, nem ismerik ki magukat, nem tudnak alternatívát nyújtani, megfelel nekik így is, sőt egyetértenek!), vagy én látom rosszul.

Nem lát(hat)om rosszul, mert erről a helyről így látszik. És ebből kiindulva feltételezem, hogy, tetszik nekem vagy nem (nem tetszik!), mások is jól látják.

A vita hiánya meglepő(en) érdekes, a vita kiírása ennek megfelelően nagyon is helyénvaló volna. Olyan helyzetet kreálni, amelyben már nem a *magunkét mondanánk tovább*, hanem mondandónk elé *visszalépve kérdeznénk magunktól*.

Ilyesmiket, hogy: ha a fönnálló építése közben túl hatalmas kritikai-irodalomtörténeti életművek épültek is, hogyan lehetséges, hogy *senki* nem vállalkozik saját építménye dekonstruálására, szétbontására, alapjaiban megkérdőjelezésére, újra/átírására?

Ha komoly életműveket alkotóktól nem várható lebontásuk-átírásuk, miért nem teszik ezt meg tanítványaik: miért nem kezdik újabb s újabb generációk előlről, mestereik teljesítménye tiszteletben tartása *mellett*, a magyar irodalmi korpusz tiszta táblára való felírásával?

Miként lehet *olyan* erős a(z a néhány nagyon erős – egyébként szinte minden másban egymással harcoló) kánon(képző iskola), hogy alapvetően „senki” ne lássa másképp?

Vagy másképp látja, de nem mondja?

Ha mondja, nem írja le?

„Jó-e” úgy, ha őszinte beszéd azonnal a politikai korrektség határain kívül találja magát, ha hátsó szándékot tulajdonítva neki „nem ülnek vele egy asztalhoz”, ha a publikus és az informális között ekkora a hasadék?

Hogy inkább, az egyszerűség kedvéért, nem szeretjük egymás? Inkább féltékenység dűl, ad hominem insznuálás, ártatlan témákat is rosszindulatúba fordító pletyka, komoly teljesítmények elhallgatása, max. fogcsikorgató tudomásulvétele? Minden sikert és elismerést körülengő gyomorból jövő irigység?

„Mire emlékeztet téged ez a fénykép?”

*Ez a fénykép engem Jósvafőre emlékeztet.*⁸³ ■ ■ ■

1 In *Irodalmi kánonok*. Debrecen, Csokonai, 1998.

2 *A két hegyeken túl...* Budapest, Magvető–JAK, 1987.

3 „és kevés az olyan mű, amelyik a közösségi, általános emberi problémákkal foglalkozik, és a jövővel, hogy mi várható. Budapest, Kozmosz, 1976.

4 mit is? Olvasd tovább, kiderül. Ezt a lábjegyzetet azért iktatom ide, hogy minél lassabban derüljön ki, mit(,) nem(?)

5 Vagy Fábry Zoltán Stószon. Hogy Bessenyei György Tiszabercel-Bakonyszeg és Bercsenyi Dániel Egyházashetye-Nikla, csak nem olvasgatom Erős Zoltán *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig-jét?* (Budapest, Kis-Lant, 1995) De!

6 *nagyimre*, ez idézet, ld. pl. „Ki a csöcs az a Nagy Imre?, kérdezi a Moszkva tér című film egyik érettségizője.” (Vágvolgyi B. András, *Élet és Irodalom*, 2004/26), vagy „Ki a csöcs az a Nagy Imre? – rikkant agresszió-vebben a Rajál nevű figura” (Bikácsy Gergely, *Film-*

világ 2001/4). Minderre pedig Márkus Béla ezt bírta reagálni: „vajon a »csöcs«, a *tegnap* Simon Istvánja nem a *holnap* Kukorelly Endréje-e. S még tovább: a *ma* Kukorellyje pedig nem a *tegnapelőtt* Révai Józsefe, *netán* Horváth Mártona-e.” Révai és Horváth, csak anyám ezt meg ne tudja! „A két vélemény között talán annyi a különbség, hogy ami *tegnap* dühöt váltott ki a művészeti pártirányítóiból, az *ma* a dolgozatírókat mosolyra ingerli.” Ők dühöse, én mosolyingerlek, ezt tényleg, légsziti, be ne árulja valaki anyukámnak!

7 Nem szegény S. Balázs.

8 A választ ne Defoe-nál keresgélj, a *Pannon Tükör* főszerkesztője, költő, a Kilencek költőcsoport tagja. A Kilencek a hatvanas évtized végén az ELTE-n alakult irodalmi kör, a P. Tükört pedig a fantáziára bízom. Péntek előtte *Árgus* címmel irodalmi lapot szerkesztett.

9 Tehát a nyolcvanas évekkel kezdve? Mert (ha

azt mondom, hogy) *akkor* a magyar irodalmat „működtető” beszédmódváltásokat tekintve nem történt semmi lényeges (, az túlzás. De pontos). A történesek – az én története(i)m – a hatvanas évek elejére nyúlnak vissza. Kollégák, 2005-ig” lét-rejött komoly/nagy életműveivel szemben, az érvényes kánonon keresztül olvasva, igazságtalan-nak tűnhet a tétel, mely szerint a magyar irodalmi paradigmát illető alapvető változások a hatvanas évek elejétől a hetvenes évek közepéig zajlottak. Ugyanis nagyjából konszenzusos állítás, hogy a fordulatot a kánon főszereplőinek művei hozták, a hetvenes évek második felétől. Ennek az írásnak az ajándata épp az, hogy őket (se) az aktuális kánonból olvassuk, hanem a beszédmódváltást kezdeményező neovantgarde előterében. Ez természetesen semmit nem von le az értékükből, minden ilyen kísérlet *mesterséges*. Minden kísérlet *mesterséges*.

- 10 Ez a szöveg a Szépirok Társasága által rendezett, a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2006. szeptember 14-én megtartott *Újraolvasott negyedszázad* konferenciára készült. A Társaság a Magyar Írószövetség alternatívájaként alakult. Írószervezetek, múzeum, az irodalom infrastruktúrája, mind kanonizáló tényező: mindenképp segítik az irodalom társadalmi presztízstét fönntartani.
- 11 „arra ügyelj, hogy a sok szerző s a mindenféle-fajta könyv olvasása ne legyen csapongó állhatatlanság: bizonyos szellemeknél el kell időzni, s meg kell őket emészteni, ha úgy akarsz magaddal vinni valamit, hogy az hűségesen megüljön lelkedben. Aki mindenütt ott van, sehol nincs. (...) Szétforgácsol a könyvek sokasága. Tehát ha nem tudsz elolvasni mindent, ami birtokodban van, elég, ha annyid van, amennyit el is olvasol.” Seneca: *Erkölcsei levelek*, 2. levél.
- 12 Vö. *Chaosforschung in der Literaturwissenschaft*, hg. Roman Mikulás, Karin S. Wozonig, Berlin–Münster, LIT Verlag, 2009.
- 13 Harold Bloom: *The Western Canon: The Books and School of the Ages*. New York–San Diego–London: Harcourt, Brace, and Company, 1994. A magyarok közül József Attilát, Németh Lászlót és Juhász Ferencet bírta fölvenni.
- 14 Szerb Antal: *Százéves dolgok*. In *Mindig lesznek sárkányok*. Budapest, Magvető, 2002. 135. o. „Bajza, Schedel és Fenyéry elemek Kisfaludy Károlyhoz, hogy díszkísérettel szolgáljanak neki; Helmezy útközben csatlakozott hozzájuk, Kazinczy Szemere Pálnál várta őket.” Ott volt még többek közt, az aurorások részéről Vörösmarty Mihály, aki hallgatva ült egy sarokban. Hogy ő mit szölt a vezérek ünnepeles találkozásához, arról, sajnós, nem maradt semmi feljegyzés.”
- 15 „Rokonszenves, hogy egész magyar irodalomban” gondolkodik (a kifejezés a 15. oldalon található), s irodalomtörténetébe Kuncz Aladár, Bálint Tibor, Gion Nándor vagy Domonkos István a legnagyobb természetességgel került be” írja Demény Péter (Népszabadság, 2010. szept. 4.) Grendel Lajos *A modern magyar irodalom történetéről* (Pozsony, Kalligram, 2010).
- 16 John Barth: *A posztmodernizmus szépprózája* című esszéje miatt.
- 17 Bókay Antal, Szombathely, 1992.
- 18 Szerk. Ann Jefferson–David Robey, Budapest, Osiiris, 1999.
- 19 Szerk. Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor S.K. – Odorics Ferenc. Szeged, ICTUS és JATE, 1996, 1997.
- 20 Noha a szövegek tetszettek. *Grundrisse* mint jelszó.
- 21 Sárközi Márta szerint „bűdös a tehetségtől”. In *Menedékház. Sárközi Márta emlékkönyv*. Szerk. Széchenyi Ágnes. Budapest, Magvető, 2004.
- 22 sőt Beláldival és Pomogátscsal a *Magyar Műhely* találkozásán. Elek Istvánt, Szajbély Mihályt, Derékly Pált.
- 23 Itt valóban másként olvasódik Mikes utolsó pár mondata: „Az első levelemet amidőn a néniemnek írtam, huszonhét esztendő voltam, ezet pedig hatvankilencedikben írom.”
- 24 és Teresia Mora. George Tabori? George Szirtes, Agota Kristof? 'Külföldi irodalmár' egyetlen ismert magyar író ismer, Arthur Koestler.
- 25 és Pyrker László egri érsek német író. Tim Wilkinson angol, Anamaria Pop román, Jorgos Alevras svéd, Henry Kammer holland, Szvetla Kjoszeva bolgár és Vickó Árpád szerb író.
- 26 Keszli Imre.
- 27 Pécs és vidéke, az vidék, nem? Erdélyország. Vagy Somogyország. A *Somogy* és a *Tiszatáj* című lap. *Új Dunatáj* Szekszárdon. Felvidék, vajdasági magyar irodalom, Szondy utcai magyar irodalom. Pette György üldögel Szombathelyen az *Életünk* szerkesztőségében és, mintegy az életünket demonstráló, be van rugva. És akkor bekopog Székely Ákos, a legkövetkezősebb neovangarde.
- 28 Senki, Petőfi, Ottó, János Dénes, vagy valaki merőben más.
- 29 Török Gyula, Török Sándor.
- 30 Antikleia, Polonius, Szisziphosz, Ophelia, Odüsszeusz stb.
- 31 „Szamuely, munkásosztály ereje, / erős vonat, páncélvonat fut vele” (*Mindenkinek! Mindenkinek!* Budapest, Szépirodalmi, 1953), innen egészen az ufóig.
- 32 és miként érthette el Sava Babič, hogy Hamvas épp Szerbiában taroljon.
- 33 „Emlékezéssel meg leszokni arról a neri gondolatról, hogy nagy művészit benned a világ.”
- 34 Sőt féll! Kivéve Ferdinandy György és András Sándor, akik szintén meg vannak sértődve. Makkai Ádám? Mindenki sértődött, kivéve e sorok íróját, aki ugyan nem nyugati, viszont szintén meg van sértődve.
- 35 Ld. erről pl. Határ (*A nemzeti hamistudat*) és Ballassa (*Összehasonlító sérelemtudomány*) vitáját az *Újhold-Évkönyv* 1988/2-ben: a vitáról Takáts József tanulmányát (*Párhuzamos portrék*) a *Jelenkor* 2008/10-es számában.
- 36 „Waarom ben ik niet wereldberoemd of ten minstre gecanineiseerd zoals irodalmunk olyan agyon- és hullára díjazott koszorúsai, mint Závada és Kukorely?” *Hazajáró lélek. Kortárs*, 2005/6.
- 37 Jelentős a terminológiai zűrzavar: vers formája és a versforma egybeértődik, az „angol tanszéki költészet” ügyes/kulturált poszt-posztnyugatos, poszt-újholdas, jambikus-rímelő verselői egyfajta csendes-agresszív kizárólagossággal írják bele a hazai versértésbe a költészet=hagyományos kötött forma kódot. Figyelmem kívül hagyva, hogy már a *Nyugat* első nemzedéke (Babits–Juhász–Tóth Árpád) is cirka 30–40 évvel korábban „fogott vissza” a francia szimbolistákig, ahogy az újholdasok (Nemes Nagyék) Babitsig, és a *holmisok* (Rakovszkyék) Nemes Nagyig.
- 38 A magyar irodalom folyóirat-irodalom. Ez a konszenzus azon alapul, hogy sok a lap. Be szoktam ülni az Írók Boltjába folyóiratot olvasni. Folyóiratokrul. Tőltek magamnak kávé, kavargatom, közben elartok a kisujjam. Vagy az Írószövetség könyvtárába, amíg ki nem néztek onnan. Bármelyik könyvtár folyóirat-olvasójába, várakozáskor. Olykor szinte csak
- azért várakozok, hogy legyen az ürügy. A barátaimnál is, kimegy sörért, közben fölkapok az íróasztalról egy, noha rendszeresen figyelem, ezt például meg nem láttam-lapszámot. Annyi van, (mint) (hogy szétolvashatja az ember) a szemét, ki kéne számolni, évente hány leütést publikál a magyar irodalom folyóiratokban. Katastrófa sújtotta lapok. Miért nem közölnek (kiv. a *Kalligram*, a *Parasszus*, olykor a *Kritika*, az *Irodalmi Jelen*) portrékat kortársakról.
- 39 Belenézett *Az újabb magyar irodalom 1945–1981* (Budapest, Gondolat, 1982) című, *mindenki benne van, kivéve aki nincs*-opusába. Nézegette az *Atlasz. Magyar irodalom* című adattömkeleget, szerző Kelecsényi László Zoltán (Budapest, Athenaeum, 2000), olvasta Gintli Tibor – Schein Gábor kétkötetes *Az irodalom rövid történetét* (Pécs, Jelenkor, 2003, 2007) és a Gintli Tibor által főszerkesztett *Magyar irodalom* című könyvet (Budapest, Akadémiai, 2010).
- 40 Pásztor. Nem Béla.
- 41 Erre Csűröst is – meg bármit/bárkit – használja apropónak egy kisebbrendűség-komplexusos lap és munkatársa ahhoz, hogy arról „különös egyoldalúságról” írjon, miszerint „a posztmodernség az irodalmárvilág szubkultúrájában sajátos módon többnyire azt jelenti, hogy abba más nem fér bele. Az irodalmi konzervativizmus, amin a posztmodern egyoldalúságon kívül a világ értendő, jobbra mégis nyitott a posztmodern értékek iránt.” Valóban különös egyoldalúság, lévén fordítva a dolog.
- 42 Török Endre Tolsztojról, Walkó György Goethérol, Pör Péter Rilkérol.
- 43 Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái. 1–14*. Budapest, 1889–1907.
- 44 Oktatás, igen. Lásd erről az ÉS-ben (2007/40) *Lil(1) a legyező* című dolgozatot.
- 45 *Bir 5.7*. Debora, Lappidoth felesége Tábor hegyénél legyezői Jabin hadvezére, Sisera hadát. Akinek 900 visszekerere volt. És magasztalja Jáhelt, Keneus Héber feleségét, mert befogadta a menekülő Siserát, s amikor az aludt, „vevé a sátorozogot, és porlyolt vón kezébe, és beméne ő hozzá halkal, és beveré a szöget halántékába, úgy hogy beszegeződék a földbe.” *Bir 4.21*. Károli Gáspár szövege.
- 46 Hildegard von Bingen mint természetgyógyász. Galgóczi Erzsébet mint nőír, Forgács Zsuzsa mint utcai harcos. Rakovszky Zsuzsa mint rebegeő, plusz szerepversek. Réz Pál szerint megáll a körúton a villamos, ha ír egyet. Ld. erről még: *Női szakasz. Bevezetés. És ki (Kalligram 1998/1–2)*. Gondolj egyszerre Tormay Cécile-re (-1937) és Erdős Renée-re (-1956), Bátor Orczy Emma (-1947) A *Vörös Pimperneljére* és Földes Jolánra, aki elhiresítette a párizsi rue du Chat-qui Pêche-t. Z. Tábóri Piroška (-1947), Ady/stb. né Bocza Berta, Babitsné Török Sophie és Karinthy né Harnos Ilonka. *Clike viszontagságai* Tutsek Anna szerint. Hogy mit írt Halász Gábor *Magyar költőnőkről* (In *Tiltakozó nemzedék*, Budapest, Magvető, 1981), Szabó Dezső az *Életemben* Kaffka Margitról vagy Könczöl Csaba a „vérbeli dilettáns” Czöbel Minkárol.

- 47 Írókkal-írócsoportokkal való tárgyalások, pályázatok kiírása, a Nagy Könyv-projekt szakmát mellőző megvalósítása, díjak és ösztöndíjak. Tárgyalnak írókkal, író társaságok vezetőivel, onnan tudom, hogy részt vettem benne. A parlamentáris demokrácia/piacgazdaság az úgynevezett magaskultúrát azonnal más helyre keríti: aktuálpolitikai szerepe vesztével a pártelitik horizontjából kikerül, az addigi fogyasztók legnagyobb része elfelejti. Az egypárt a kultúrát önlegitimálásra használta, választott közszolgák erre nem szorulnak. A kulturális elit az egyszerű szavazót legjobban esetében is hidegen hagyja (ha nem nyomja fel az agyát rajta): minél csekélyebb a szavazatmaximálási potenciáljuk, annál gyengébb a lobbiképességük.
- 48 Kulcsár-Szabó Zoltán *Metapoétikájáról, Börtön és üvegház*. <http://www.ujnautilus.info/?q=node/416>: „A modern költészet »ismérvéve« – ha szabad ilyen általánosan fogalmazni – e nagyszabású gondolatmenet szerint az a konfliktus vagy feszültség, ami a nyelv létesítőereje (performativitása, önprezentációja) és a lírai szubjektivitás, a »lírai én« szövegbe iródásának lehetetlensége között feszül.”
- 49 „például, csak a B betűsöket említve, Balázs Eszter Annáét, Bárány Tiborét, vagy Benyovszky Krisztiánét”. Takáts József: *Citrom Bandi védelmében. Vári György Sorstalanság-értelmezéséről*. In *Kritikus minták*. (Pozsony, Kalligram, 2009.)
- 50 Mert eleddig egymással ellenkező csoportok is mintegy konszenzusban ismétlik a leckét: nem csupán a fenntartásban (tetszik vagy nem) érdekeltek (pl. Márton László), hanem épp mint (nem tetszik) Takáts József.
- 51 Sőt Kardos György és Illés Endre szerepét. Pándi, Köpeczi, Király István, Szabolcsi Miklós, Tóth Dezső, Szerdahelyi István szerepét. Révai J! Horváth M! Ld. még 4. jegyz.
- 52 Mely lap nevét egy Illyés-verscímről kapta, ám az akkoriban indulók zöme épp az illyési képviseleti poétikát kontrakarizozta.
- 53 Ld. hozzá A '84-es kijárat. *Antológia 17 nyelven*. 1995/7. Szerk. Kukorely Endre, Budapest, Pesti Szalon.
- 54 Láttá egy asztalnál... soroljam? Erdély Miklóst Ottlikkal, Mándyval és Nemes Naggyal, Mészölyt Csajka Gábor Cypriánnal, Csengey Balaskóval, Kőbányai Jánossal és Tábor Ádámmal.
- 55 és eszébe jut erről, amit Molnár Ferenc lánya, Sárközi Márta írt, csupa szeretetből: „A Válasz munkatársakat az jellemezte, hogy fel akarták emelni a parasztságot és le akarták szarni az urbánusokat”, valamint „csak sügva merték szidni a zsidókat és igyekeztek minél kevesebbet olvasni”.
- 56 Mert ő paraszt. „Korpás kenyér, galamblélek, színarany dalok... De együtt: parasztáruló, hamis pór, természetellenes természet, csinált egyszerűség. Kasparowicz, miután már megszűnt parasztnak lenni, és átváltozott értelmiségivé, továbbra is paraszt akart maradni – mint értelmiségi.” (Gombrowicz: *Napló*. 319.) Zakóra rávett szűr.
- 57 A „Haldánapló” mondatairól. In *Holmi*, 1994/8. Vegyük csak ezt.
- 58 Nem. Hát nem(,) mi vagyunk a jobbak, akármilyen erősen is hangzik.
- 59 Bonyhád–Debrecen–Budapest–Szabadka, a pécsi Jelenkor, majd a pozsonyi Kalligram kiadó szerkesztője, akinek első könyve, *A két hegyeken túl...* terét csángószekely nagyapja Bukovinából a Vajdaságba, innen a Dunántúlra vándorlása írja be.
- 60 Hanem az ismertség/ismeretség-mátrix szervezi a centrumot. Hiába mozog Pesten, aki nem ismeri azokat, akik mozognak: nem lát a pályán, nem képes fölmérni a viszonyokat, nem tartozik meghatározó erőcentrumokhoz. Kerülj be, ismer meg, vegyél részt, legyél ott, szólj bele, állj oda, ird le, követsd ki. Vagy ne, de akkor ne sírjál. Vagy pedig legyél nagy író, az még besegít.
- 61 nek van hozzá kedve-türelme. Aki akar. Élvezi. Olvassa eleget Péterfy Jenőt és Gyulai Pált. Hogy miként ír Hatvany Lajos *Gyulai Pál estjéről* (*Nyugat*, 1909/24) és Németh G. Béla Péterfyről. Olvassa hozzá Szerb Antal és Babits könyveit, Schöpfung, Benedek Marcellt és Pintér Jenőt, Toldyt, Osvátot Papp Dánielről – vagy bárkiről –, Pap Károlyt – vagy bárkit – Osvátról (*Osvát Ernő a kortársak között*. Budapest, Gondolat, 1965).
- 62 Mikor említettem neki az *Újhold* egyik szerkesztőségi ülését: ezt olyan sokan azért nem láthatták.
- 63 Ld. erről *Az olvasó lázadása? Kritika, vita, internet*. Szerk.: Bárány Tibor – Rónai András. Budapest, Kalligram–JAK, 2008. Ld. a könyvről: Milián Orsolya: *lr. Krit et al. Műút* 2009 13.
- 64 *A magyar irodalom története 1–6*. Főszerk. Sötér István. Budapest, Akadémiai, 1964. Hogy mit írt a *Spenő*tban Tarnai Andor Bod Péterről és Hopp Lajos Bethlen Miklósról, Bán Imre Gyöngyösi Istvánról. Szauder József és Klaniczay Tibor.
- 65 *A magyar irodalom története 1945–1975*. Szerk. Béli Miklós, Bodnár György, Sötér István, Szabolcsi Miklós. Budapest, Akadémiai, 1984.
- 66 Budapest, Franklin-társulat, 1903–7.
- 67 Arany János halála után egy nappal.
- 68 3 böregér csüng az ereszen, és éhesek, de nagyon. Egyikük elrepül, véres pofával jön vissza. Na, mi volt? Látjátok ott azt a csordát? Látjuk hát! Az összes tehén vérit kiszíttam! Másik elszáll, visszajön, véres a pofája. Na, mi volt? Látjátok ott azt a várost? Látjuk hát! Az összes ember vérit kiszíttam. Harmadik elrepül, visszajön, véres a pofája. Na, mi volt? Látjátok ott azt a villanyoszlopot? Látjuk hát! Mert én nem láttam.
- 69 Szerk. Deréky Pál, Müllner András. Budapest, Ráció Kiadó, 2004. <http://www.tankonyvtar.hu/muveszet/ne-ma-ne-ma-080905>
- 70 *Jelenlét*. Az ELTE BTK irodalmi-művészeti folyóirata. 1989/1–2 (14–15) Az anyagot gyűjtötte Papp Tamás. Szerk. Császár László, Kukorely Endre.
- 71 Erről pl. <http://www.nyitottkonyv.hu/halaszcv.htm>, <http://squattheatre.com/budapest72>, <http://www.artpool.hu/Al/al11/Squat.html.stb>.
- 72 Ehhez Krusovszky Dénes: *A történelmi alkalmazott. Magyar Narancs*, 2009/27.
- 73 *Észjárás és forma*. In *Mozgó Világ*, 1980.
- 74 „A megrendült hit és a szinte sorsszerűen vállalt értékörzés ütközése alakította ki virrasztó magatartásdát” (321.), írja Görömbei Buda Ferencről, és tetzetős téveszmének minősíti a vélekedést, mely szerint „a magyar irodalomnak századokon át komoly teherterele volt a közéletiség, a politikai és nemzeti gondok képviselése” (273.). Azonosság-tudat, nemzet, irodalom.
- 75 *Elemzések Esterházy Péter és Nadas Péter műveiről*. Budapest, JAK–Magvető, 1988.
- 76 Ritka a bevett masinériának akár kevésbé centrális részét is bíráló kritika, mint Bedecs írása az *Élet és Irodalomban*, 2007/9.
- 77 Borbély Szilárd: *A Telep valami mása. Kalligram*, 2009/6.
- 78 Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest, Argumentum, 1994.
- 79 Mondjam meg, melyik melyik?
- 80 Messze a leghatékonyabban Balassa Péter, akinek kánonjavaslatát – utaltam rá – még a vele legélesebb kompetícióban levő Kulcsár Szabó iskola is átvette.
- 81 „A kánonok lényegéhez tartozik, hogy már megalkotásuk pillanatában érvényüket veszítik. Nélkülük elképzelhetetlen műalkotások megközelítése, de a megértés egyszersmind a létező kánonok romboldását teszi szükségessé.” (Szegedy-Maszák) A kánonok lényegéhez tartozik, hogy sosem érvényesek, így sosem veszítik érvényüket. A kánon nem azért hat, mert van érvénye, hanem mert van. Ehhez szorosan tartozik, hogy a mégoly érvénytelen kánon is milyen szilárdan kitart, hogy nem pusztán ellenáll bármely romboldásnak, de az még erősítheti is. Van be és ki, Csáth Géza például bekerült – de kéri. Mint egy esőköptatta, mohos falba illesztett új téglá: látszik rajta. Tompa Mihály kikerült a triászából, ezzel a triász is kikerült, és ezt már egyik irodalomtörténet sem képes meg nem említeni: Tompáról meg van mondvá, hogy nem a kánon része, és ez a megmondás tartja benn.
- 82 Kelecsényi László szerint én vettem föl annak, hogy „kételyek merülhetnek föl” az addig általam is tisztelt (Sic!) főmű körül, és ezt „másként nemigen lehet értelmezni, Ottlik lopott. Körülbelül ugyanúgy, miként Solohov tette a Csendes Don esetében.” In *A szabadság enyhe mómora. Ottlik Géza életei*. Budapest, Magvető, 2000. 289–90.
- 83 Erdély Miklós: *miserere* orv.